

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „Св. Климент Охридски“

БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ

Катедра „Систематическо богословие“

**Християнската вяра и ценности в творчеството
на Йордан Йовков и Елин Пелин**

Автореферат

Представен за присъждане на научна и образователна степен

„Доктор“

Професионално направление: 2.4. Религия и теология,
специалност „Християнска апологетика“

Научен ръководител:

Проф. д-р Димо Кръстев Пенков

Докторант:

Йонко Данов Бонов

София, 2024

Съдържание

Предговор.....	3
1. Увод. Обща характеристика на дисертационното съчинение...	4
1.1 Актуалност на темата	4
1.2 Цели и задачи	4
1.3 Методи на изследване.....	6
1.4 Обект и предмет на изследването	7
1.5 Състояние на изследванията.....	7
1.6 Структура на дисертационното изследване	13
2. Първа глава. Йордан Йовков: Човекът е грешник, роден за разкаяние	16
3. Втора глава. Елин Пелин: Грехопадналият човек – част от българската модерност.....	24
4. Трета глава. Християнство и нравственост в творчеството на Йордан Йовков и Елин Пелин	30
5. Заключение	37
6. Основни приносни моменти в дисертацията	41
7. Публикации по темата.....	42

Предговор

Темата „Християнската вяра и ценности в творчеството на Йордан Йовков и Елин Пелин“, която формулирахме с моя научен ръководител проф. д-р Димо Пенков, приех като лично предизвикателство. Тя предполага добро познаване на творчеството на двамата наши изтъкнати писатели, както и на литературнокритическите текстове, посветени на него, за да бъде разгърната пространно и задълбочено. Мотивиран бях от факта, че темата има интердисциплинарен характер – тя изисква да се навлезе в областта на художествената литература, но поставена на православна богословска основа, като се открояват проявите на християнската вяра и ценности - съществена и неизменна част от характера на литературните герои на Елин Пелин и Йордан Йовков. Изобщо разглеждането на литературен проблем през призмата на богословски анализ е направление в областта на апологетиката, в което основите поставя още проф. архимандрит Евтимий Сапунджиев, а днес се продължава от проф. д-р Димо Пенков чрез неговата книга „Религиозни аспекти в творчеството на Иван Вазов и Стоян Михайловски“, издадена от Университетско издателство „Св. Климент Охридски“ през 2009 г. Моят личен мотив се изразява във възможността да направя свой скромнен принос в тази научноизследователска област.

Във връзка с разработваната от мен дисертация изказвам своята благодарност към своя научен ръководител проф. д-р Димо Пенков. Използвам случая да благодаря и на Ружа Доновска, завеждащ библиотекар, както и на библиотекар Ангелина Петрова – от библиотеката на Богословския факултет, филиална на Университетската библиотека, за оказаното съдействие и отзивчивост от тях. Признателен съм още на служителите от Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“, на библиотечните и архивните работници от Централната библиотека и от научния архив на БАН, както и на служителите от Централния държавен архив.

07.08.2024 г.

Йонко Бонов

София

1. Увод. Обща характеристика на дисертационното съчинение

1.1 Актуалност на темата

В продължение на няколко десетилетия – през периода на атеистичната комунистическа власт (1944 – 1989 година), бяха направени немалко изследвания върху живота и творчеството на Елин Пелин и Йордан Йовков, едни от най-добрите художници на словото в българската нова литература. Творчеството им неизменно беше включвано в различните учебно-образователни степени в училище. Проблемът е, че през тези десетилетия творчеството им беше разглеждано през призмата единствено на грубата атеистична политическа система в интерес на идеологията на материализма. Елин Пелин е присвоен от атеистичната власт, за да обслужва нейните интереси. Йордан Йовков е обвиняван, че не е съпричастен на превратните исторически събития и те не намират отражение в неговото творчество. Въпреки това той на свой ред също е тълкуван и адаптиран така, че да бъде изцяло в интерес на атеистичния материализъм. Както се казва, написаното остава и тези текстове, обслужващи друго време, продължават да имат своето влияние в процеса на изучаването на двамата писатели в училище. Отдавна е назряло времето да се анализира и да се оцени обективно и по достойнство творчеството на двамата ни големи писатели. С други думи, техните произведения се нуждаят от нов прочит. За нас това означава, че изследователският подход да се основава на богословска православна парадигма, още повече, че при двамата писатели православната вяра и нравствена ценностна система са в основата на българската душевност. Такава богословска гледна точка ще даде възможност за по-вярна и по-задълбочена интерпретация на творчеството на Елин Пелин и Йордан Йовков. Същевременно все още не е направена ревизия на идеологически изопачените анализи през втората половина на 20 век върху творчеството на двамата писатели. Редно е да има коренно разграничаване от тях, като се посочват конкретните им слабости и недостатъци. Затова този критичен момент е полезна част от актуалния характер на нашата тема. В тази връзка е редно да се направи апологетичен анализ доколко християнската вяра и свързаните с нея нравствени ценности присъстват в душевността и в характера на героите на двамата творци и каква е спецификата на това присъствие при Елин Пелин и съответно при Йордан Йовков. Ценен източник при разработването на тази актуална тема е студията на проф. архимандрит Евтимий Сапунджиев „Отрицатели на религията ли са българските поети и писатели“, издадена през 1942 г.

1.2 Цели и задачи

Целта на нашата дисертация е да изследва християнската вяра и ценности, проявени в творчеството на Елин Пелин и Йордан Йовков, да се проследи и разкрие как чрез фабулата и характеристиките на литературните герои в произведенията на двамата писатели православната вяра е изобразена като част от душевността на българския народ и как тя се проявява в хода на сюжетното действие, като се разгледа и анализира как се съхраняват и как се проявяват християнските нравствени ценности в личността в частност както и сред общността. Сред задачите на изследването са откриване, коментар и анализ на статии, студии и монографии, посветени на произведения на Елин Пелин и Йордан Йовков, които в идейно-тематично отношение имат допирателни с нашата тема. Ще потърсим отзиви в периодичния печат на съвременници на двамата творци, които са отпечатани по повод новоизлезли техни книги, в които ще потърсим връзка с нашето изследване. Ще се запознаем с източници от времето на атеистичния материализъм, за да открием оценки, обслужващи конкретната идеология, за да проверим как социалистическата литературна критика разглежда и адаптира към своето време творбите на двамата писатели. Разбира се, ще потърсим и актуални интерпретации по техни произведения, създавани през 90-те години на 20 век, както и в началото на 21-вото столетие. Целта е да проверим доколко съвременните литературни изследователи се доближават до нашата теза за християнската вяра и нравствени ценности на българина, изразени в произведенията на Елин Пелин и Йордан Йовков. На свой ред ние е редно да направим своите изводи и да открием от гледна точка на апологетиката християнската вяра и етични ценности в произведенията на Елин Пелин и Йордан Йовков, поставени върху библейска основа. Задачата ни е да открием премълчаваната, от богословска гледна точка истина за техните произведения, а нашата цел е да се открием и да анализираме конкретни примери, които да подкрепят тезата ни. Сред важните теми в нашата дисертация са за греха и надеждата за спасение, както и амбивалентното отношение към вярата в разказите от началото на XX век в разказите на Елин Пелин. Ще се опитаме да разгледаме и да анализираме християнската основа и духовно-нравствените ценности в сборника „Под манастирската лоза“. Ще проследим как Йордан Йовков пресъздава тезата човекът е грешник, благословен от Бога за разкаяние. Ще се опитаме да проследим темата за войната и православната вероизповед във военните разкази на Йордан Йовков. Ще потърсим библейски послания, интерпретирани в неговите литературни характери. Разбира се, ще се спрем върху темата

за греха и разкаянието в повестта „Жетварят“, където ще се опитаме да открием отражение на религиозните преживявания на самия писател. В отделна част от нашата дисертация ще се опитаме да съпоставим специфичния начин, по който е пресъздадена българската християнска нравственост в съпоставителен план между Елин Пелин и Йордан Йовков. Сред подтемите ни ще бъде тази за жената изкусителка, пресътворена в повестта „Нечиста сила“ и в драмата „Албена“, както и въпросът за богомилството и езотеричните учения и посланията в духа на православното християнство на Елин Пелин и Йордан Йовков.

1.3 Методи на изследване

Най-напред искаме да отбележим, че анализирането изобщо в съпоставителен план между Елин Пелин и Йордан Йовков е твърде комплицирана и достатъчно сложна задача. Общо взето, критиците, писали за двамата, ги разглеждат поотделно без да се търси някаква задълбочена съпоставимост. Единствено проф. Искра Панова прави това, и то в чисто литературоведчески план, проучвайки и съпоставяйки структурата, изграждането на композицията, мястото и ролята на пейзажността, формирането на героите и др. в своята книга с първо издание през 1967 г. Нейната книга е стойностна, написана е с професионална наблюдателност и вещина на хубав, достъпен за широката общественост език. Нашата тема ни насочва обаче към едно ново, далече недостатъчно изследвано русло, към което все още не е проявявано внимание – изконната християнска вяра – неизменна и най-важна спътница в нелекото ежедневие на българина и ценностите, които тази вяра формира у него, които определят неговия характер според художественото слово на Йовков и Елин Пелин, анализирано в съпоставителен, предимно богословски план. Така че основният метод, който използваме, е методът на сравнителен анализ. В дисертацията се извършва сравнителен анализ, както при разглеждането на творчеството на всеки автор, така и при търсенето на съпоставителни моменти в произведенията на двамата писатели. В тази връзка е използван и аналитичен метод при анализа в подкрепа на нашата тема. Сред спомагателните методи е полемиката, в случаите, когато се оспорват некоректни и неверни, предимно идеологизирани, идейни постановки, които са в интерес на атеистичния материализъм. Друг спомагателен метод е описателният, за да се внесе допълнителна яснота или за да се припомни хода на сюжетното действие в отделни творби.

1.4 Обект и предмет на изследването

Обектът, тоест изследователското поле, в което позиционираме нашата тема, е новата българска литература от края на 19 до 40-те години на 20 век, както и състоянието на нашето духовенство през този период. Предметът на нашето дисертационно изследване е християнската вяра и ценности, отразени в творчеството на Елин Пелин и Йордан Йовков, както и съпоставка между двамата автори във връзка с поставената тема.

1.5 Състояние на изследванията

За двамата ни автори, едни от най-изтъкнатите и даровити представители на новата българска литература, които с основание са включени във всички учебно-образователни степени в училище, е писано немалко. Те са забелязани още от най-авторитетните техни съвременни литературни критици като Николай Райнов, Д. Б. Митов, Иван Богданов, Иван Мешеков, Петко Тихолов, Георги Константинов, Михаил Арnaudов, Петър Динев и др., които им посвещават отзиви, рецензии, анализи по повод техни новоизлезли книги. Очевидното художествено майсторство на Йовков и Елин Пелин е открито и през годините на социализма. За тях пишат очерци, монографии и статии Кръстьо Генов, Петър Пондев, Симеон Султанов, Иван Сарандев, Искра Панова, Спиридон Казанджиев, Иван Радев, Добрин Добрев, Татяна Ичевска, Милена Кирова и редица други автори. Разбира се, голяма част от тези писания са в духа на идеологическата конюнктура и на управляващата атеистична партийна система от втората половина на XX век. Имаше явен стремеж от страна на социалистическата литературна критика Йордан Йовков и Елин Пелин да бъдат присвоени и вкарани в партийно-идеологическа схема. Този вид тенденциозна партийна аналитичност и оценъчност влияе до ден днешен върху изучаването на двамата автори в училище. Анализите на именити представители на такава директно атеистична критика се изучават и все още се следват. В тази връзка през социалистическото минало част от значимото творчество на двамата класици на нашата литература беше игнорирано, премълчавано, подценявано, отдавано на удобно забвение. Литературната критика от времето на социализма се опитваше настойчиво да пришие тяхното творчество към своята атеистична партийност и да го побере в рамката на своя идеологически калъп: „Но Елин Пелин с жизнената правда на своето творчество и с голямото си реалистично изкуство

обективно още с първите си значителни творби беше се свързал завинаги със социализма.“

От друга страна, Петър Пондев определя Елин Пелин като писател с „дребнобуржоазни възгледи“ и с „неизживени дребнобуржоазни илюзии“. Същевременно Петър Пондев пише със снизхождение за него: „Сега на нас е известно, че по отношение на своя миросглед Елин Пелин стоеше твърде далече от оная висота, на която се намираще социалистическата мисъл...“ На няколко места в книгата си Петър Пондев прави паралели между творчеството на двамата писатели, които също са в услуга на тогавашната идеология: „И затова, ако Елин Пелин в непосредственото изображение на социалното неравенство и социалните неправди на селото се издига до безпощаден изобличител на капиталистическата действителност, Йовков чрез изобразяване на народното страдание се изправя като неин неумолим обвинител.“ Воден от своята политическа конюнктура, Пондев дава съвсем деформирана оценка за произведения на Йовков: „В „Жетварят“ и в „Чифликът край границата“ проличават очебийно творческите недъзи у Йовков – дребнобуржоазните корени на нравствения му утопизъм и на неговите примирителски възгледи върху обществото. В „Жетварят“ обаче наред с цялата фалшива, изкуствена линия в развитието на главния герой, наред със спекулациите върху религиозните представи у народа и изопаченото изображение на социалните борби Йовков показва и познатата сила на своето реалистично виждане.“ Онова, на което обръща внимание Пондев в повестта „Жетварят“ са нарисуваните „ярки и незабравими образи на трудови хора от народа“ и „вълнуващи картини на селското тегло“... Безспорно тези оценки, обслужващи комунистическата идеология от онова време, са изкривени и са далече от един наистина задълбочен анализ върху творчеството на Елин Пелин и Йордан Йовков. Затова се налага сериозна ревизия и разграничаване от схемата на всякаква партийна идеологичност, нов прочит на двамата писатели и преосмисляне на тяхното литературно наследство. В нашето изследване на тема „Християнската вяра и ценности в творчеството на Йордан Йовков и Елин Пелин“ имаме за цел да направим проучване, освободено от класово-партийни квалификации, с последователна богословска аргументация, за да се доближим максимално до християнското светоусещане на двамата писатели и да потърсим духовните измерения на характерните художествени образи в литературното творчество на двамата автори. В наше време интересът към тези наши ненадминати разказвачи продължава от страна на литературните изследователи. Някои литератори вече съизмериха струящото се хуманно

звучене от Йовковото творчество и посланията на неговите герои с библейското слово, потърсиха съизмерими мотиви между някои негови произведения с текстове от Свещеното Писание. Сред тези изследователи са академик Иван Радев, проф. Татьяна Ичевска и др. Въпреки всички тези усилия можем да заявим категорично, че има дълбоки празнини и широко поле за работа за анализиране на творчеството на двамата автори. Избраната от нас тема изисква продължителна и системна работа. Още в началните години като писатели към тяхното творчество има голям интерес както сред широката общественост, така и сред литературните критици. Всяка новоизлязла от печат тяхна книга е повод за отзиви, рецензии, студии, очерци. Интересът към тях, определени като класици на българското слово, продължава до ден днешен. Това означава, че от началото на двадесети век е натрупана значителна литературнокритическа библиография. Нейното проучване и овладяване изисква системна работа. Целта е да се изведе онзи екстракт от тази аналитична книжнина, който ще бъде полезен, за да направим един теологичен ракурс и да проследим как се вписват християнската вяра и духовните ценности в белетристиката на Елин Пелин и Йордан Йовков, като в сравнителен план общото и различното в богатата тоналност на техния художествен рисунок.

Известно е становището както на историка на българската литература проф. Боян Пенев, изказано през първата половина на XX век, така и на талантливия ни поет Атанас Далчев, че нашите поети и писатели нямат интерес към религиозно-философски размишления и мотиви. „Ние нямаме религиозна лирика, макар да се срещат в нашата поезия религиозни мотиви. В своето 50 – 60-годишно съществуване българската литература не е дала нито един лиричен или епичен поет, в чието творчество главна ос да е идеята за бога, както у Достоевски или Р. М. Рилке.“ Смисълът на нашата тема е да анализираме Елин Пелин и Йордан Йовков и, съпоставяйки ги, да докажем, че тези наблюдения са повърхностни и те не отразяват обективно реалния творчески процес на нашите двама големи писатели.

Искаме да обърнем внимание, че идеята за настоящата работа е почерпана от активната позиция на нашия „достоев апологет и учител проф. д-р архимандрит Евтимий Сапунджиев. Определяща по въпроса е неговата основополагаща студия. В нея той отбелязва нашите най-талантливи творци на словото за своето време, спирайки се на отделни техни творби, като си служи с множество цитати в подкрепа на своята мисъл, като обосновава и доказва, че нашите поети и писатели не само че не са отрицатели на

религията чрез творчеството си, но, напротив, самите те са достойни апологети и ценни помощници в безспирния процес по укрепването във вярата на човешката душа. В редицата на тези достойни имена той поставя и Елин Пелин, а на Йордан Йовков той отделя специално място, като цитира пространно част от негови творби, за да ни напомни отец професорът сякаш, че Господ може да бъде преживян не само чрез пряко изучаване на вероучение например, но и чрез вълнението, сълзите, а понякога чрез художествен щрих, направен с чувство за хумор, както е при Елин Пелин, или с няколко думи да предаде убедителен художествено-психологически портрет на героя, както го прави Йовков.

Проф. д-р архимандрит Евтимий Сапунджиев познава добре българската литература. Години наред той е редактор в списание „Зов“ - през втората половина на двадесетте и първата половина на тридесетте години на 20 век. Редакцията на списанието е в сградата на Богословския факултет. Изданието, както е отбелязано под главата му, е „Религиозно списание за православната гимназиална и университетска младеж. Орган на Съюза на православните християнски дружества на учащата се младеж в България“. В това издание намират място стихотворни и белетристични творби буквално от нашите най-добри творци в областта на словото. Водени от доверието на нашия изтъкнат духовник и апологет към родните писатели, целта ни е да проследим паралелно християнската вяра, вкоренена в душевността на българина и мотивираща го за живот в творчеството на Йовков и Елин Пелин – двама хем близки по пресъздаваните от тях социална среда, теми, герои, мотиви... и успоредно с това толкова различни самите те като характери и светоусещане и в същото време чрез личното си творчество толкова ревностни по своему апологети на вярата. Чрез изследването по темата задачата е да се обърне внимание, че тези двама творци създават толкова обективни и човешки художествени светове, в които вярата е неизменен спътник в живота и в преживяванията на героите. Надяваме се това да постигнем, чрез задълбочен богословско-апологетичен прочит. Предмет на изследването ще бъде цялото творчество на Елин Пелин и Йордан Йовков. Ще бъдат използвани литературни анализи, правени през различни периоди – от техни съвременници, както и по-късни изследвания, третиращи различни теми, свързани с техните произведения. Ще прилагаме метода на сравнителния анализ, както и всички други методи, характерни за християнската апологетика, за да бъде изяснено как присъства в творчеството на двамата писатели християнската вяра – пряко или опосредствено чрез мислите, психологическите състояния и постъпките на героите. Във

връзка със структурирането на нашето изследване сме убедени, че е важно да се обърне внимание на всеки детайл от композицията, на което и да било произведение на двамата автори. Характерна част в техните разкази е пейзажното описание. В творбите на Елин Пелин храмът, селската църква, е неизменна част от този пейзаж. Мястото на храма в описанията на Йовков също е част от общата тема. Отделен акцент от разработката може да бъде разглеждането на пейзажните описания в разказите им като прозорец към естественото Божие откровение. Природата като отворена книга, в която се говори за Бога. Богословският подход при реализирането на тази задача изисква бъде използвана подходяща апологетическа литература.

Съществена част по темата ни „Християнската вяра и ценности в творчеството на Йордан Йовков и Елин Пелин“ е прилагането на един от основните въпроси в апологетиката – отношението между вярата и разума, между религията и науката. Бихме потърсили приложението на тази зависимост в съпоставителен план в творбите на двамата писатели. Част от разказите на Елин Пелин са определяни като осмиващи духовенството ни. Вероятно неподправеното чувство за хумор на писателя е допринесло за такава представа. Един нов прочит от позициите на апологетиката ни помага да преоткрием Елин Пелин и да забележим, че под пласта на анекдотичното и непосредствения хумор се откроява зрялото съзнание на твореца за мястото на вярата в живота на селянина и за отговорната мисия на духовенството, което, както и самият писател е част от българското село, за духовните братя, които понякога също са изкушени за слабости и греховност.

В изследването си бихме желали да отделим специално място на духовенството в амплитудните граници между грехът и човешката нравственост и величие. Тук ясно биха могли да се разграничат и съпоставят достатъчно ясно стилистичните особености, литературните щрихи, колоритните краски, типични за двамата автори. Руският религиозен философ Николай Бердяев отбелязва: „Християнството не е само вяра в Бога, но и вяра в човека, във възможностите за разкриването на божественото в човека.“ Тази корелация е интересно да бъде проследена и анализирана в паралелен анализ между произведенията на Йордан Йовков и Елин Пелин. Вярата в човека, в неговата нравствена същност, насочена да твори добро е израз на християнската вяра, спрямо която непосредствено или опосредствено живеят и постъпват хората. Тя е онази същност, която допринася посланията на героите на двамата разглеждани автори да превъзмогнат

конкретно националните граници и да добият общочовешки смисъл. Тук е мястото да се потърси връзката в творчеството на двамата разказвачи между свръхестественото и светът на емпирически естественото, отношението между етичното и религиозното, прякото или косвеното въздействие на християнската символика и изкуство върху светогледа и постъпките на героите. Вярата в Бога като основен съзидателен фактор, определящ взаимоотношенията между литературните герои на двамата писатели. По темата „Християнската вяра и ценности в творчеството на Йордан Йовков и Елин Пелин“ е редно да се проследи като отделна част у двамата автори и да се съпостави как чрез събитийността в сюжетите и чрез героите са интерпретирани основни догматични категории, най-важната от които е триадологичният догмат. Необходимо е да бъдат проследени и обособени основните есхатологични мотиви в структурата на произведенията като част от идейно-художествения свят, спецификата на тяхното създаване у единия и у другия писател. Изобщо в разработването на темата богословският анализ трябва да бъде доминиращ, а литературоведческият материал, който ще използваме, трябва да допълва и да подпомага този замисъл. Християнската вяра и човешките нравствени ценности са в неразривно единство – това е основният извод, който се налага при разглеждането на творчеството а двамата наши майстори на художественото слово. Разглеждайки християнските възгледи и ценности на Йордан Йовков и Елин Пелин, навлизаме в направлението „православие и художествена литература“, което налага апологетически анализ и изисква добра подготовка в сферата на теологията и на литературата. Както изтъкнахме по-горе, образецът, който трябва да се следва и развива, е студията на професор архимандрит Евтимий Сапунджиев „Отрицатели на религията ли са българските поети и писатели?“. В това направление работи и апологетът проф. д-р Димо Пенков. Показателен е неговият труд „Религиозни аспекти в творчеството на Иван Вазов и Стоян Михайловски“. В заключителната част на своето изследване той обобщава: „Влиянието на Свещеното Писание върху новата българска литература по посока на идеите, сюжетните мотиви, образността и повествователните конструкции е почти необозримо, но като цяло е свързано с процеса на преосмисляне на библейските текстове и интерпретиране на техните послания в една нова естетическа система. Тъй като този процес е продължителен, не би могло да се определи с хронологическа точност кога в литературата на Българското възраждане се променя функцията на библейското слово – от канонично, свещено за книжовниците от Средновековието то се превръща в текст, провокиращ разнопосочни художествени изяви

на писателите от една по-късна епоха. Творците на културни ценности постоянно се обръщат към Словото Божие като източник за обновлението на живота.

Следвайки тези постановки, се надяваме в работата по своята тема да открием основните истини на християнската вяра и на свързаните с нея морални ценности в човешките отношения осмислени, преживени и пресъздадени в словесното изкуство на Йордан Йовков и Елин Пелин. Важно е да се отбележи освен положителното отношение на двамата писатели към религията, но и религията като основен фактор за оформянето на техния мироглед и художествен стил. Християнската вяра, която мотивира проявяването на нравствените ценности като основни ориентири в живота както на българския писател, така и на българския народ.

1.6. Структура на дисертационното изследване

В своето изследване, разглеждаме аналитично основните произведения на двамата автори, които са в пряка връзка с нашата тема. Спираме се на техни ранни и по-късни произведения, в които се чувства както отношението на писателите към православната вяра, а също и към вярата и християнската нравственост като основен пластичен компонент на българския характер. Сред тези творби откриваме посланието, всъщност отправяно както от Елин Пелин, така и от Йордан Йовков: грехът обладава човека, но не и надеждата му за спасение. В греховността си той се отклонява от вярата, но намира своето истинско призвание - своя път към Бога. В своя анализ откриваме амбивалентното отношение на Елин Пелин към вярата и към духовенството, но в крайна сметка самият писател съхранява себе си като църковен човек и намира художествената форма да изрази себе си, но и изобщо християнина чрез своя необичаен сборник в нашата нова литература „Под манастирската лоза“, който той пише през по-голямата част от своята творческа кариера. В тази връзка търсим духовно-нравствени ценности и художествени образи в сборника „Под манастирската лоза“. Отделяме внимание на неговите повести, в които проследяваме изпитанията на човешката нравственост, предложени от Елин Пелин, в които героите му достигат до нравствена деградация и до пълна дехуманизация. В неговите повести за деца ще открием утвърждаването на оптимистичното начало, победата на доброто над злото, от което се нуждаят всички подрастващи поколения.

В глава втора на дисертацията достигахме до хуманизма, струящ от неговото творчество: човекът е грешник, благословен от Бога за разкаяние. Тази библейска истина

е спътница, скътана в душата му още от неговото невръстно детство. Йордан Йовков се утвърждава като писател със своите военни разкази, в които разработва темата за войната и християнската душевност на българина. В хода на нашето изследване достигаме до извода за спецификата на Йордан-Йовковия реализъм, в който душата се извисява до Бога. Важен тематичен ракурс на нашата дисертация е един характерен образ в творчеството на писателя – Серафим от едноименния му разказ, изведен от нас като проекция на Сина човешки. Изобщо в човешките образи на Йордан Йовков се откриват послания, които са съзвучни с библейските непреходни ценности. Повестта „Жетварят“ е с възлова позиция в творчеството на Йордан Йовков, която се оказва ключ към душата на самия писател.

В трета глава на дисертацията в съпоставителен план се открояват християнската вяра и християнската нравственост, проявени в творчеството на Елин Пелин и Йордан Йовков. Анализира се как човек отстоява пред Бога през художествената чувствителност на двамата майстори на словото. Възприеман повърхностно като пантеист от някои критици, достигаме до извода, че всъщност идеята за пантеизъм е несъвместима с религиозната вяра на писателя и с неговите произведения. Установяваме, че мотивът за страданието, издигащ душата към Бога, разбира се, предизвиква техния писателски интерес, но се експонира с различна интерпретация от двамата. В дисертацията открояваме и отделен пласт в структурата на човешките взаимоотношения – конфликтът между личност и общество, пречупван през призмата на вярата и нравствените ценности. Отново в съпоставителен план открояваме образът на жената изкусителка в повестта „Нечиста сила“ на Елин Пелин и в драмата „Албена“ на Йордан Йовков. Правим опит да открием вечната тема за греха като специфична тенденция в произведенията на двамата писатели.

В заключителната част обобщаваме идейно-тематичните насоки, поставени на богословска основа от нас, като предлагаме възможност за практическа приложимост на дисертацията, както и нейния научен принос. Надяваме се, че нашата дисертационна работа предлага нов, изненадващ ракурс към творчеството на Елин Пелин и Йордан Йовков. Този ракурс има богословска основа и е свързан със словото от Свещеното Писание. Неговият първоизточник е идеята на проф. архимандрит Евтимий Сапунджиев, че голяма част от българските писатели не само, че не са отрицатели на религията, напротив, те се оказват ценни апологети на вярата чрез своето творчество. Оказва се, че майсторството в реалистичното пресъздаване на българския характер в произведенията

на Елин Пелин и Йордан Йовков се дължи до голяма степен на умелото проникновено изобразяване от страна на двамата писатели, всеки според своя специфичен натюрел, на характерните особености на българската религиозна душевност от края на XIX и през първите десетилетия на XX век. Несъмнено ще бъдат от полза и други подобни изследвания, поставяни на богословска основа, върху творчеството и на наши поети и писатели.

2. Първа глава. Йордан Йовков: Човекът е грешник, благословен от Бога за разкаяние

Едва ли би било пресилено да се каже, че Йордан Йовков е сред първите наши писатели, които с толкова голяма художествена прецизност пресъздават как християнската вяра и нравствени ценности направляват поведението, постъпките и самия живот на българина независимо от ситуацията в която е поставен. Тази своя художествена чувствителност писателят разкрива твърде млад, още в своето ранно творчество, в една крайна, гранична ситуация, каквато е войната. Йордан Йовков участва като офицер в Първата и Втората балканска война, а по-късно и в Първата световна война.

Воден от вярното си чувство на художник реалист в своите военни разкази Йордан Йовков прави автентични портрети на български войници от фронта. В тях писателят пресъздава важни особености от психологията и от характера на нашите сънародници, воювали в балканските войни. В тези разкази творецът изобразява и обобщава основни черти от моралния облик на тогавашните наши сънародници. От тези портретни характеристики можем да направим извод, че българинът в условията на действителна военна обстановка носи твърдо дълбоко в своята душа източноправославната вяра, а в своя живот и в отношенията си към околните се ръководи от християнските нравствени норми. Дори на фронта българинът има изострена чувствителност към земята като майка-хранилница. Тази земя, сътворена от Бога, той чувства, преживява и на нея отдава своя труд. За да бъде трудът му благодатен и спорен, българинът търси молитвено благословието на нейния Създател и Творец на всичко видимо и невидимо - Господ Бог. Твърдото убеждение, което изразява Йордан Йовков в своите военни разкази е, че неговата вродена любов към земята и към труда е неотменимо свързана с православната вяра и с християнските нравствени ценности. Това единство оформя неговия характер, който се проявява и в трудните условия на фронта.

Йовковият художествен образ на Серафим от едноименния разказ е уникален в нашата нова литература като проекция на слезлия на земята Син човешки. Появата на Йордан Йовков през този период на българската литература не е случайна. „Българският свят след войните очаква появата на автор – спасител на родната душа, проповедник на забравените Бог, добро, красота, любов. Йовков като всеки голям национален творец идва в литературата по повелята на своето време“ – пише литературната изследователка

Виолета Русева. В същата си книга Виолета Русева обобщава за Серафим: „Серафим е краят на пътуването към доброто. Той е светлината, в която Бог явява волята си.“ Струва ни се, че няма да е пресилено да определим Серафим като отражение на божествения свят, слязъл сред калта на греховната земя, за да накара нещо да трепне и сред най-грешните, да направи така, че поне за малко нещо да се обърне в тях... божествен свят, превърнал в свой храм грешната и слаба човешка душа.

От средата на 40-те години та почти до края на 20 век повестта „Жетварят“ е поставяна в сянката на известните сборници с разкази на Йордан Йовков. Очевидно е, че тази творба е неудобна за атеистичната идеологическа система през втората половина на двадесетото столетие. Само че без нея е невъзможно да разберем истински човека и писателя Йордан Йовков. Носи я в себе си поне двадесет години, преживява я, а и заедно с нейния идеен заряд, сюжет, композиция, герои, характери съзрява като писател. Той твори по нея още преди първите си военни разкази и я преработва чак до 1930 г., когато е нейното второ издание. Едва ли е пресилено да се обобщава, че повестта „Жетварят“ е ключово, средишно произведение в цялостното творчество на Йордан Йовков. В нея той разработва темата за неразривната връзка между труда, християнската вяра и нравствените ценности, следвани от българския народ. Тази тема писателят подхваща още в своите военни разкази, тя му е на сърцето и в неговите сборници с разкази – „Песента на колелетата“, „Старопланински легенди“, „Женско сърце“...

В повестта „Жетварят“ творецът навлиза още по-задълбочено в пластове на драматичните преживявания на българската душа, която има преди всичко религиозно-нравствени ориентири. Зографът дядо Недко преживява своето разкаяние – сложно състояние, вълнуваща житейска, ситуация, предизвикана от една наранена и изпаднала в безпътица човешка душа, откъдето сам Бог има силата и волята да я изведе, да я успокои и излекува. Религиозно преживяване, пресъздадено толкова проникновено и в такава дълбочина, до която е способен да проникне само писател от ранга на Йордан Йовков. Израстването и утвърждаването в нелекото поприще на зографството е процес, който започва още от детските години: „Бъдещите иконописци постъпвали за обучение, още в детска възраст като при всички останали занаяти. През средновековието зографите били основно монаси, а през Възраждането и даскали, и обучението им протичало в манастирите.“ Струва ни се, в този смисъл Йордан Йовков би могъл, макар и с няколко изречения, да представи как се развива като иконописец старият зограф дядо Недко назад

през годините, в духа на нашата възрожденска традиция. Това би допринесло за художествената логичност и реалистичното уплътняване на литературния образ.

На дълбоко интимния акт на религиозното преживяване на дядо Недко, свързано с чудотворното създаване на една икона е в контраст с общото тържество по повод докарването на вършачката. Празнично веселие, хора, надежди за всички. Вършачката е обединителният център на всички, тя е символ на труда и земното плодородие, ала в творчеството на Йордан Йовков земните блага са в пряка връзка с небесните блага, с небесните дарове. Както става ясно от цитирания стих в „Откровението“, Голямата жътва започва на небето от Оня, Който държи сърпа, за да пожъне нивата, класовете са вярващите, следващи Жетваря. Иконата на дядо Недко предизвестява: Жетварят слиза заради добрите християни и хората в Люляково трябва да се подготвят. Първото нещо от тази подготовка е самото пристигане на вършачката, чийто смисъл е да направи хората по-добри, да ги приобщи, да ги обедини. Идеята за вършачката като част от дейността на стопанското дружество на селото е не само да допринесе за по-голяма ефективност на труда на селската общност, нейният смисъл е и в областта на християнската етика, чрез тази толкова актуална за времето си машина в частност, както и чрез цялата инициативност на дружеството се цели главното - повишаването на християнската вяра и нравствени ценности сред всички дружествени членове. Неслучайно ръководител на това дружество е по-младият свещеник – поп Дочо. „Дружеството не дава само материална полза, то и възпитава“ – отговаря свещеникът на даскал Радулов и на всички критици на общото предприятие. Чрез организирания труд в общност и в единство към по-здрава християнска вяра за неотлъчно следване на Жетваря. Един вектор, който Йордан Йовков следва в цялото си творчество. Трудът и вярата са връзката между земята и небето. Трудът не е просто неизбежна работа, той е молитвено одухотворен, защото трябва да подготви не само нивите, но и душите на хората за голямата жетва, достойни души за сърпа на Небесния Жетвар.

Йордан Йовков утвърждава, че човек е възможно да бъде в мир със себе си и с околните, ако постигне обединяването в хармонично единство на християнската вяра и труда, тоест да събере в своята душа в проекция небето и земята. Чрез вярата се извисява към небето, към Бога, а чрез труда получава Божия благодат от земята, която му дава не само физически, но и духовни сили. С други думи, според повестта „Жетварят“ християнската духовност и земеделският труд съставят единна цялост, еманация на която е любовта, завещана от Господ Исус Христос: „А над всичко това облечете се в

любовта, която е свързка на съвършенството, - и мир Божи да цари в сърцата ви; към него сте и призвани в едно тяло, затова благодарни бъдете“ (Колос. 3:14-15).

Редно е да изтъкнем мястото в духовния процес на покаянието и връщането към Бога и към православната вяра на двамата свещеници поп Дочо и особената заслуга на стария поп Стефан, който се ползва с пълното доверие както на общността, така и на разкаялите се. Поп Стефан се отличава преди всичко със своята твърда вяра и непорочен християнски морал – здрава опора и пример за нравственост за всяко християнско сърце и за цялата християнска общност. Когато някой е слаб, поп Стефан е благословен неизменно със спокойна сила – истински посредник както между Бога и хората изобщо, така и между християнската общност – носител на християнските нравствени ценности, от една страна, и душеприказчик и неформален изповедник, от друга страна, на отделилите се от нея поради греховност разкайващи се нейни членове. Един безспорно изразителен образ на свещеник с позитивен духовен характер, който служи за пример не като патриот, революционер, бунтар, отговорил на непокорен повик на конкретно време, а преди всичко като клирик на Българската православна църква. Повествователната логика на православния християнин Йордан Йовков е категорична – неговите изразителни герои в повестта „Жетварят“ старият иконописец дядо Недко и двамата врагове Вълчан Дуков и Гроздан достигат до своето разкаяние, намират сили да простят един на друг, за да бъдат приети напълно от християнската общност, ще рече – от Бога. Докато двамата враждуват помежду си, те остават в греха, само прошката и покаянието пречиства душите им. И тримата се въздигат към Господ Иисус Христос, всеки със своето религиозно преживяване и пречистване на душата – иконописецът, създавайки явилния му се образ на Господ Иисус Христос, Вълчан – получавайки благодеянието да бъде ктитор на иконата, и Гроздан, дарявайки венец от истинско злато за Христовия образ, за да са част от зрялата общност на нивата от верни последователи, на която е Сам Господ Иисус Христос е Жетварят. Йордан Йовков в повестта „Жетварят“ разглежда конфликт между обществото и личността, която е престъпила границата на християнския морал и ценности, които движат живота на общността. Личността се отделя от призиванието на човека да следва Бога, като пазител и гарант на това призвание е общността. Йордан Йовков ни казва, че във времето, за което пише, силният фактор е общността. Общността е пазителят и гарант за всеки чрез православната вяра и християнските нравствени ценности, които изповядва и налага на всеки член от нейния колектив. Отделилите се от нея се отделят от вярата и от християнския морал. Колкото

по-скоро чуят гласа на своята съвест, колкото по-бързо преживеят своето разкаяние пред Бога, толкова по-рано ще бъдат приети отново в общността. Тази притегателна сила на общността, в която ни убеждава Йордан Йовков, говори недвусмислено за силната вяра на обществената цялост като пазител на православната вяра и на съзидателните нравствени ценности, без която е невъзможен благодатен труд. В света на Йордан Йовков трудът придава мекота на сърцето, а за душата дарува радост. Йовковият селянин съзнава, че трудът носи радост, защото е благодат от Бога, което е напълно в духа на библейското слово: „И ако някой човек яде и пие, и вижда доброто във всеки свой труд, това е дар Божий“ (Екл. 3:13). Йордан Йовков фокусира нашето внимание върху човека, но дори в своето лично падение, когато достига дори до безнадеждност, у него инстинктивно се отключва концентриран стремеж към Бога, Сътворен по образ Божий, надарен да се богоуподобява, чрез смирение и разкаяние, той намира своя смисъл в живота си – да последва отново Бога, като признае Неговата сила и власт.

Изводът, който се налага е, че Йордан Йовков утвърждава чрез повестта „Жетварят“ неразлъчното единство между християнската вяра, труда и нравствените ценности. Без това триединство е невъзможно за човек да води пълноценен живот, той се отдалечава от всички, от пълноценно общуване, от Бога, от себе си, отдалечава се от своята основна същност – да живее по образ и подобие Божие. Единствено чрез вярата трудът е благословен, само искрената вяра подтиква към двете най-важни заповеди – да обичаме Бога и ближния си (Вж.: Мат. 22:37-39). Вторият извод е, че човек е възможно да изпадне в тежък грях и да загърби в слабостта си своята вяра, възможно е дори да достигне до богохулство, но дълбоко в своята душа той запазва непокътнат промисъла, който е вложил в него Бог: именно да бъде образ Божи и да се стреми към богоуподобяване (Вж.: Бит. 1:26). В това ни убеждава обратът, който преживява старият иконописец дядо Недко, както и главният герой в повестта Гроздан. Двамата се връщат отново към вярата, намират отново Бог, като достигат до безхитростно смирение и до религиозно преживяване. Посредникът в това преживяване е образът на Господ Иисус Христос от иконата от иконата „Жътварят“, изобразена от ръката на дядо Недко. Това иконопочитание е връзката с Бога, чрез него човек чувства Божията сила могъщество, на което е подвластен. Всеки човек е призван да намира пътя към Бога, да Го следва с преклонение с упование. Увереност и сили за това призвание той намира сред своите близки, в братската любов на ближния, както и сред християнската вяра и ценности на

цялото общество, към което човек, разкаян и смирен се приобщава обновен, с пречистена душа, завърнал се към Бога.

Може да се твърди, че Елин Пелин и Йордан Йовков са в руслото на тенденцията в цялата наша нова българска литература, за която архимандрит Евтимий обобщава в своята студия: „... показахме, че огромното болшинство от нашите поети и писатели не са по убеждение противници на християнството, а много от тях и в съчиненията си проявяват ценене и преклонение пред учението или поне пред култа на Църквата...“ Протопрезвитер Стефан Цанков също взема отношение по въпроса за Църквата и нашите писатели, като се спира накратко на религиозните възгледи, отразени в тяхното творчество на редица български писатели, работили след Освобождението. Протопрезвитер Стефан Цанков прави обща характеристика на поета Кирил Христов и Елин Пелин, намирайки сравнително-съпоставими в морално отношение елементи, като се усеща неговата резервираност на духовник към техния фриволен изказ и до известна степен чувствен епикурейски поглед към живота: „Но ние имаме и писатели, като Кирила Христов, който, особено в своята младежка лирика (и в противоположност на Николай Лилиева, издигащ чистата и света любов), възпява „безумствата в вихрени наслади“, или Елин Пелин, който из битовото в народа дири да намери и извади тъкмо онова из религиозното или живота на духовника, което предизвиква съжаление и смях. Ала, въпреки това и те двамата не са принципиални атеисти или озлобени похулници на вяра и Църква.“ Както архимандрит Евтимий, така и протопрезвитер Стефан Цанков е особено впечатлен от творчеството на Йордан Йовков: „Но над всички в хоризонта на писателско-художническият свят със своята християнско-религиозна дълбочина, прозрение и топлота стои и свети Йордан Йовков. Той е богопомазан ясновидец в душата и мистичната вяра на нашия народ и техен художествен пресъздател. В това той не е нащърбен от никаква мода и доктринерство. Той вярва в доброто и в неговата победа над злото. Той вижда и съзнава силата на греха и злото, но още повече – силата на изкупителната, възродителна и преобразителна любов. И тая силна, дълбока вяра я има само защото вярва в Бога, защото вижда Божия пръст във всичко и човешката съдба в ръцете на Бога. И още по-нататък, тая вяра е и вяра в Исуса Христа – „благия, кротък, благославящ“ Христос, върховният „Жътвар“ в света. Какво дълбоко и чисто прозрение, какъв завладяващ Христос, какви светли духовници (поп Дочо, поп Стефан) – в "Жетварят". Или каква поразяваща илюстрация на евангелския морал – на грях, съвест и разкаяние, на милост, всеопрощение и любов.“ Ясно е, че Йордан Йовков е несравнимо

по-добре приеман от българското духовенство, отколкото Елин Пелин. Особено добре се приема от клириците повестта „Жетварят“, която ни убеждава, че можем да определим Йордан Йовков като религиозен писател и като вярващ православен християнин в духа на българската религиозна традиция. По този повод архимандрит Евтимий Сапунджиев отбелязва: „Йордан Йовков също тъй не е надхвърлил ролята си на описвач само на религиозността на нашия народ. Но той я засяга на твърде много места от произведенията си и с такова дълбоко вживяване в нея, че зад неговото описание ясно прозира и лична, неизказана направо, религиозност.“ Реалистичният сюжет на повестта, както и взаимоотношенията между литературните характери, утвърждават, че личността е уважавана и пълноценна част от колективната българска общност чрез труда, за който се измолва благословието на Бога, и православната вяра, която налага живот според християнските нравствени ценности. Онези, които се отдалечават от вярата, за тях и трудът не е благословен и те се откъсват от него, защото за българите в разказите на Йордан Йовков християнската вяра, нравствените ценности и трудът са в единна неразривна цялост. Отдалечаването от вярата означава отдалечаване от Бога и отдаването на грешен и порочен живот. Въпреки техните слабости Бог не ги изоставя и е готов да ги приеме отново, както бащата приема своя разкаял се син от известната библейска притча за блудния син. Бог проговаря в душите им чрез гласа на собствената им съвест. Героите на Йордан Йовков объркват пътя, изпадат в зависимост от личните си грехове, но тогава те срещат твърдият отпор на колектива, изповядващ безкомпромисно традиционната православна вяра, носител на неподправения християнски морал. За да се върнат обратно към общността, трябва отново с дълбоко смирение и с покаяние да открият отново Бога, както и смисъла на своя живот единствено чрез Него. Неслучайно архимандрит Евтимий Сапунджиев и протопрезвитер Стефан Цанков оценяват високо Йордан Йовков, особено неговата повест „Жетварят“.

Йордан Йовков в хода на сюжетното действие на своите разкази всъщност изследва и изобразява преживяванията на човека. Макар и подложени на различни житейски изпитания, макар и обсебвани от греховност, неговите герои запазват връзката на душата с Бога. Тази връзка е и златната нишка в произведенията на Йордан Йовков. Чрез своята съхранена душевност, независимо от изпитанията, героите му разговарят с Бога. Голямото майсторство на Йордан Йовков се състои тъкмо в пресъздаването на тази връзка като религиозно преживяване. Дори в най-тежки предизвикателства и изпитания героят остава в непосредствена връзка с Бога. Затова, макар и грешни, Йовковите герои

запазват хуманизма в своята душевност. Според логиката на неговите повествования дори и най-големият грешник преживява повратен момент, за да се приобщи към религиозната общност, която е нравствен образец за личността. Това е възможно, защото героите на големия творец никога не губят божествения характер на своята душевност, и никога не остават глухи за гласа на Бога чрез своята съвест.

3. Втора глава. Елин Пелин: Грехопадналият човек – част от българската модерност

Елин Пелин е сложен писател, воден от непосредствено и силно чувство за хумор, той има амбивалентно отношение към вярата и към нейните духовни представители – свещеници и монаси. Тази амбивалентност поддържа в известна степен у някои клирици от Българската православна църква особено мнение към творчеството на Елин Пелин и позволява на атеистичната социалистическа критика да го тълкува и приема като нерелигиозен писател. Основание за това е и неговото младежко увлечение по публицистиката на социалдемократа Георги Кирков и от идеите на народничеството. Истината е, че Елин Пелин има интерес към християнството, към живота на клириците и към житийните примери на християнска светост още от невръстно детство в общуването със своя родственик свещеник, вероятно не съвсем образцов в своето призвание на духовник, който, типично за тогавашното свещенство, няма висока подготовка, но събужда интереса към нашата вяра у своя малък родственик Димитър, бъдещия Елин Пелин. Всъщност този свой интерес към вярата той съхранява през целия си активен живот на писател. Воден от силна наблюдателност, писателят описва пестеливо, но с точни детайли същността на народната вяра, която е вплетена неизменно в душевността на борещите се с житейските неволи, с отчаянието и с немотията шопи от неговия роден край. За това колко органично е вплетена народната вяра в душевността на селянина, става ясно например в разказа „Задушница“. Народната вяра е близка, естествена и разбираема за селянина и в края на краищата чрез тази вяра земният живот на селянина става още по-устойчив, още по-витален.

Налага се изводът, че в разказите си, писани през първите пет години на XX век Елин Пелин проявява амбивалентно отношение към християнската вяра и към изповядващите я духовници. Това се дължи и влиянието, което изпитват младите учители и представители на интелигенцията по онова време от идеите на народничеството и социализма. От друга страна, част от духовенството, особено по селата, не е подготвено достатъчно, за да бъде насърчителен пример за укрепване в християнската вяра. Забелязва се известно несъответствие между масовизиращия се порив към образование и наука сред народа ни и богословската култура и подготовка сред мнозинството от тогавашното ни духовенство. Нарастването на нивото на светското образование сред обществото, както и повишаване на неговите образователни и религиозни изисквания се разминават с нивото на част от нашето духовенство, което все още не е подготвено за

този образователен подем, за да поеме пълноценно призванието си за духовно предствоятелство. Затова се получава едно разминаване между подема в науката, между натрупваното знание и образование сред по-будните народни слоеве, които увличат след себе си младото поколение, и религиозната вяра, проповядвана от все още недобре подготвено духовенство спрямо обществената, стопанската и културната динамика в следосвободенската действителност. Този ключов момент големият писател долавя и пресъздава обективно с цялата си творческа енергия в своите разкази. В „Напаст Божия“, разказ, писан по действителен случай, той разработва темата за конфликтът между „знание и вяра“, „наука и религия“. Сюжетната логика на разказа показва недвусмислено, че такъв конфликт е път без изход и без надежда за окончателно разрешение. Елин Пелин не е религиозен писател, но той пресъздава прецизно живота на народа, който се осмисля и се мотивира от живата православна вяра. Дори в случаи на безизходица и силно страдание, което разделя отделната личност от цялото общество, вярата е в сърцето му, в неговата душевност. Страданието, което води към Господ дори в Неговото отричане. За българина Бог винаги е чувстван като личен бърз помощник, в Чието име народът пази и следва своите етични ценности, макар че тази вяра е изповядвана наивно, далече не безгрешно, в достъпен за самия народ вариант. Достойнството на Елин Пелин като писател е, че той улавя в живота си слово мотивите и несъвършенствата в практическото изповядване от българина на своята изконна православна вяра.

Цикълът с разкази „Под манастирската лоза“ от Елин Пелин е уникално явление както в историята на нашата религиозна художествена литература, така и изобщо в историята на новата и на съвременната литература. За първи път български писател търси със средствата на художествената словесност така непосредствено път към родната ни православна вяра, прониква в душевността на монашеското духовенство, докосва се до проявленията на светостта.

Книгата остава незавършена, но писателят вероятно мисли по нейното съдържание почти до края на живота си. Съставените от него Закон Божи и четива по вероучение са отпечатвани до началото на 40-те години на XX век, а всяко тяхно издание може би връща писателя към „Под манастирската лоза“. Сборникът е изненада още за читателите, съвременници на писателя, но той остава единствено и неповторимо явление в нашата нова литература. Преди всичко в тези разкази е пресъздадена автентична атмосфера, изнесена високо над конкретно време и пространство. Тук личността на духовника, обобщаващ образ на която се явява отец Сисой, е сред най-светлите личности в нашата

литература, осветен от вътрешна духовна светлина, идеща от чистотата на неговата душевност, от сърцето му изпълнено с човещина и добро, със смирение и твърда православна вяра. Християнската основа на този чуден сборник е също израз на амбивалентното отношение на Елин Пелин, но не към християнската вяра, а към личността на духовниците, тъй като самият писател е вярващ християнин и църковник. Тук, в този чуден свят, творецът влиза изпълнен с благоговение, със смирение и с пълно доверие, създава свят, в който човешката греховност също присъства, но тя отстъпва категорично пред християнската вяра и добродетелност, пред християнската праведност, от която всеки има нужда, независимо от материално богатство и знания.

Чрез сборника „Под манастирската лоза“ Елин Пелин връща доверието и почитта към личността на духовника, и то не в края на своя живот. Както споменахме върху тези разкази той работи в продължение на повече от две десетилетия и половина и дори може да се каже, че този необичаен сборник е неговата книга на Живота, която оставя отворена до смъртта си – продължава да го обмисля докрай и има намерение да прибави нови произведения към него.

Сборникът „Под манастирската лоза“ не бива да го разглеждаме като изолирано явление в творчеството на Елин Пелин. За нас той е в непосредствена връзка и в кореспонденция с различните учебници, читанки и христоматии за най-малките ученици, които Елин Пелин пише или съставя. Тези ценни пособия, одобрявани от Министерството на просвещението, от Светия Синод и от други представителни държавни институции, чрез които няколко поколения български деца правят своите първи стъпки в православната вяра, се преиздават многократно и в големи тиражи. Тази активна дейност на Елин Пелин като учебникар и писател за деца продължава няколко десетилетия. Успоредно с нея той обмисля и пише сборника „Под манастирската лоза“. Мнозина негови съвременници и почитатели са убедени, че писателят се увлича прекалено в творчество за деца, което го лишава от възможността да създава сериозни творби за възрастни. Според нас обаче истината е, че неговото участие при съставянето и написването на учебници по вероучение за най-малките има ползотворно значение, за да бъде сътворена неповторимата атмосфера, с която е зареден този сборник, който без преувеличение бихме го определили като райски кът в българската художествена литература, над който времето няма власт.

В своите три по-пространни произведения – повестите „Гераците“, „Земя“ и „Нечиста сила“, Елин Пелин поставя основни етично-нравствени въпроси, които ръководят живота и определят моралната ценностна система, по която се ръководи тогавашната българска общност. Недвусмисленото послание на писателя е, че злото се шири и диктува човешките планове и стремежи в този грешен земен свят, така, както изрича директно още свещеникът в разказа „Напаст божия“: “Потънахте в грехове до шия, продадохте душите си на дявола, забравихте пост и пречест, пропихте се и разгневихте Бога...” Тези горчиви думи на селския свещеник са в единозвучие с разочарованието на Господ Бог, изречено неведнъж в Стария Завет към юдеите и изобщо към всички, които живеят в непокорство спрямо Неговата воля: „Докога ще търпя тия, на които съм сторил толкова благодеяния?“ (3 Ездр. 1:9).

Чрез Гераците от едноименната повест Елин Пелин пресъздава модел за прояви на нравствени ценности и християнска вяра в живота на българина. В общността на големия род на Гераците, с която започва повестта, царят големите християнски добродетели – единство, любов, смирение и задружност. Тази живееща в името на Бога благословена архаична общност на пръв поглед е сякаш малък модел на живота на апостолите след Възнесението Господне, изпълнени с Дух Светий: „А множеството повярвали имаха едно сърце и една душа; и никой нищо от името си не наричаше свое, но всичко им беше общо... Помежду им нямаше ни един, който да се нуждае; защото, които притежаваха земи или къщи, продаваха ги и донасяха цената на продаденото и слагаха пред нозете на апостолите; и се раздаваше всекиму според нуждата (Деян. 4:32-35).

„Земя“ е втората повест на Елин Пелин, която, вероятно замислена още през второто десетилетие на XX, излиза на части през 1922 година в списание „Пролом“. Творецът отново разгръща мотива за алчността, която, допусната да достигне до крайност, връхлита и помита истинските непреходни ценности, съхранявани в сърцето, като обезобразява и опустошава човек нравствено, психически и физически. Главният герой в повестта Еньо, воден от ненаситна собственическа страст към земята, погазва всичко човешко у себе си, за да достигне до пълна морална деградация. По своята алчност е съпоставим с Божан от „Гераците“, но, воден от силната кръв на младостта си, Еньо е още по-невъздържан, у него отрицателните емоции, гордостта и злобата кипят още по-силно, още по-необуздано, а земята го привлича още по-страстно. Неукротимата алчност за земя погубва божествения образ и подобие у него. Вместо това той развива природата на хищно диво животно, готово да се нахвърли дори на брат си Иван. Елин Пелин

разгръща отчетливо образа на Еньо, който преминава през няколко фази на деградация на личността. Началото е изоставянето на Бога, което от позицията на младостта и физическата сила изглежда илюзорно като нещо невинно, без което човек би могъл да живее свободно и охолно. Изгубил себе си от алчност и омраза, Еньо вдига ръка, за да убие брат си – причината е парче бащина нива, паднала се при подялбата на Иван. Кога човек прекрочва невидимия праг, за да приеме душата на Каин? Очевидно това не става толкова бързо, грехът си има своите степени и като преминава през тях, човек има възможност да се поправи. Еньо влиза в кожата на Каин, когато рухва под тежестта на собствената си духовна и морална слабост, когато се превръща в развалина в нравствен и в чисто физически смисъл. Както в „Гераците“, така и в „Земя“ решението на Елин Пелин е дърветата, които сплотяват и обединяват, да бъдат отсечени, и то не само да се открие краят на една сплотена родова общност, но и като символ на рухналите религиозно-нравствени ценности в душевния свят на човека. Дъбът в „Земя“ не се извисява сред родовия дом, както е кичестият бор в двора на „Гераците“. Това е обяснимо, тъй като дъбът е свещено дърво и е свързан с място, където в стари времена се изповядва християнската вяра с молитва и с богослужение – на нивата, където усиленият труд е неотделим от вярата и който не бива без Божията благословия.

Третата повест на Елин Пелин - „Нечиста сила“ е необичайно произведение в нашата нова литература като концепция и сюжет. Тя би могла да бъде съпоставена с цикъла „Под манастирската лоза“, макар че в нея отсъства позитивното звучене на образ на монах, макар че игуменът от повестта отец Герасим, преди да се поддаде на дълбока зависимост от нечистата сила, по-скоро предизвиква доверие и симпатии. В „Нечиста сила“ липсва духовната сила на монах или на мирянин, надарен със знака на светостта, която не само да бъде коректив, но и да влезе в битка с изкусителната сила на греха и да го превъзмогне, тоест да го победи. Няма го светлият пример, няма го влиянието на традиционната Православна църква, която да успокои, да консолидира и да наложи реда и хармонията, побеждавайки греха и порока – смъртоносен противовес на християнската етика. както е например в разказа „Жената със златния косъм“. В края на творбата пълната победа е за нечистата сила, а това създава впечатление за незавършеност. Елин Пелин знае това и както и цикълът „Под манастирската лоза“ той е разбирал добре, че повестта се нуждае от продължение, не просто да търси обема, присъщ за роман, а защото логиката на повествованието се нуждае от разгръщане и развитие в посока към утвърждаване на справедливостта и хармонията, да победи не порока и слабостта на човешката

греховност, а да се утвърди мирът и справедливото възмездие чрез благословията на Бога и обществения авторитет на Църквата, да тържествуват християнската вяра и нравствените ценности. Развитието на повествованието в тази посока би придало завършена и хармонична цялост.

Между трите повести на Елин Пелин „Гераците“, „Земя“ и „Нечиста сила“ би могло да се открие връзка и приемственост, съответно между тримата персонажи Божан, Еньо и Цековица – проблемът при всеки от тях е нравствен. Християнският морал няма място в помислите на нито един от тях. Душевната стихия, която ги ръководи, е нечиста сила – първичната злоба и ненаситната алчност. Тримата литературни герои Божан, Еньо и Цековица са в градирана последователност, като на дъното на тази обърната порочна пирамида се намира Цековица. Чрез изобличението на този демоничен свят, в който целувката към ближния и любовта, завещана от Господ Иисус Христос, е заменена от хищническа захапка, а ближният е плячка, Елин Пелин се нарежда сред писателите, които утвърждават ясно и с художествена последователност християнската нравственост в нашата нова литература.

4. Трета глава. Християнство и нравственост в творчеството на Йордан Йовков и Елин Пелин

Нашата цел е да разгледаме присъствието на християнската вяра и на нравствените ценности конкретно в творчеството на Йордан Йовков и Елин Пелин в съпоставителен план.

Най-общо е известно, че и двамата са писатели на българското село, майстори изобразители на селски характери. Ала всеки опит за тяхното съпоставяне като писатели със селски произход, които работят в еднакво тематично направление, по-скоро би ги разграничил, отколкото приобщил, макар че живеят и творят по едно време. Преди всичко те са твърде различни като личности. Различен е техният подход към човешката душевност и правят различни открития за нея. Различно е тяхното чувство за хумор, макар че двамата са щедро надарени с него, всеки от тях го използва по свой специфичен начин. Със сигурност и двамата изповядват християнския морал и вяра, но всеки има своето виждане за морала и вярата в живота на българина. Двамата създават реалистични произведения, но всеки от тях има своите принципи за реализъм. Макар и толкова различни като личности, а следователно и като писатели, всеки от тях съзнава значимостта на писателя у другия. Двамата утвърждават своята значимост като писатели в жанровете на разказа и повестта, но се отдалечават един от друг като автори, търсейки възможностите на различни жанрови диапазони. Елин Пелин се отдава години наред на творчество за деца, предизвиквайки критици и почитатели да го упрекуват, че едва ли не си губи времето и си прахосва дарбата като посвещава таланта си на не достатъчно пълноценна литература, създавайки приказки и стихове за малките читатели. Ала голяма част от тях остават и днес сред най-добрите произведения на нашата литература, създадени с толкова сърдечна непосредственост и с тънко чувство за хумор, в областта на творчеството за деца. Йордан Йовков пък прави завой към драмата и театъра, за да създаде своите пиеси „Албена“, „Милионерът“, „Боряна“. „Обикновен човек“. Не липсват и критици, но истината е, че Йордан Йовков остава верен на себе си, на своя духовен хуманизъм, като завещава едни от най-значимите произведения в българската драматургия. Двамата имат и своите романи, които остават в културната история на страната ни. Все още не е популярен фактът, че Елин Пелин пише първият български фантастичен роман за деца – „Ян Бибиян“, който се състои от две части – „Ян Бибиян. Невероятни приключения на едно хлапе“ (1933) и „Ян Бибиян на Луната“ (1934). Резултат от търсенията на Йордан Йовков в жанра на романа са „Чифликът край

границата“ и „Приключенията на Гороломов“. Към този жанр някои изследователи причисляват и „Жетварят“ .

Сатиричният негативизъм, с който Елин Пелин изобразява духовенството, този скептицизъм спрямо клириците, тази негова позиция на съмняващ се по отношение на религията и в частност на християнската вероизповед несъмнено е във връзка с дефицита на християнски морално-етични ценности, изповядвани в повестта „Герациите“, за сметка на моралното разложение, избуяло и ширещо се сред по-голямата част от героите в повестта и върху чиято основа се разгръщат литературните характери и сюжетът. В своето творчество Елин Пелин поставя на прицел пороците, които владеят и деформират нравствената природа на човека, озовал се пред предизвикателствата на модерната постпатриархална действителност. Неговата изобличителност като писател е в съзвучие с поучителното слово на един от големите светители и вселенски учители свети Йоан Златоуст, който в своето сравнение на царската власт и богатство спрямо истинското християнско благочестие отбелязва: „И така, наистина, цар е този, който побеждава гнева и завистта, и сладострастието, подчинява всичко на Божиите закони, опазва ума си свободен и не позволява страстите да обладаят душата с удоволствия. Такъв мъж бих желал да видя началстващ над народи, над земята и морето, над градове и области, и войски; защото, който е подчинил душевните страсти над разума, той лесно би управлявал и хората съгласно божествените закони...“ Дефицитът на християнска нравственост безпокои и Йордан Йовков, на която тема той фокусира по свой начин вниманието на читателя. Тази особеност на творчеството на Йордан Йовков, по-скоро неговата тревога и послание като писател, забелязва Стоян Илиев: „За писателя бедата на човека не е в това, че той с пот на челото изкарва своя хляб насъщен, а във враждата между хората, в недостига на любов между тях. Алчността, егоизмът, отмъстителната злоба са основната причина не само за взаимната отчужденост, но и за всички бедствия и страдания на хората.“ Недостиг на любов, ширещи се алчност, егоизъм, злоба... в тези приоритети на греховността са убедени Елин Пелин и Йордан Йовков. И двамата изповядват в творбите си дефицит на християнска етика сред хората. Това е тяхното нравствено верую, което ги обединява като личности и писатели. В творчеството си Йордан Йовков, за разлика от Елин Пелин, е склонен да помирява хората, да постигат мир със самите себе си, но и с околните, вярата в Бога и добротата, изпратена от Бога, братската любов и добродетелност освобождават човека от оковите на греха. Нравственият оптимизъм е характерен за Йордан Йовков като творец. Този оптимизъм,

одухотворяващ и възвисяващ, тържествува и в пиесата „Боряна“ за разлика от повестта „Гераците“, където отчуждението, алчността и порока владеят над човека, оставят го слаб и безпомощен пред земните грижи. Родът на Златил от пиесата „Боряна“ върви в посоката на Елин-Пелиновите Гераци – към отчуждение, което се отличава с девалвация на моралните ценности, където братската любов отстъпва място на егоизъм, алчност, омраза сред тримата синове на Златил: Рали, Андрея и Павли. Непосредственият стимул за избуяването на тези пороци са скритите пари на Златил, чиято тайна разпалва между братята отчужденост, алчност, гняв и омраза. Дотук наистина може да се изказва предположение за нещо общо със ситуацията, между героите и действащите лица в повестта „Гераците“ и пиесата „Боряна“. Затова Елин Пелин след премиерата на „Боряна“ огласява, че Йордан Йовков го е „обрал“, но очевидно това обвинение е прибързано и неоснователно. Пиесата поема в съвсем друга посока с появата на сцената на Боряна. Нейният млад дух, съпроводен от физическа и нравствена красота, нейната сърдечна неподправена чистота, откровеност и непосредственост в отношенията с членовете на многобройната фамилия спечелва доверието и пробужда съвестта на главата на рода Златил. Изразителната личност Боряна печели симпатията постепенно на всички, накрая дори на най-големия брат Рали и на неговата жена Вида. Свидетелство за това са изпълнените с вълнение думи на средния брат Андрея: „Ах, Боряна, Боряна! Тя струва повече от пари, повече от имот. Кога е било това у нас? У нас и лястовичка не дохажда да си направи гнездо, и щъркели няма! У хората има, у нас няма, като че сме прокълнати от Господа. И ей на – у дома доде една птичка и пее!“ Онова, което променя хората от целия дом, е тъкмо осъзнаването на истината, която е всъщност библейска, тъй като се съдържа в Завета на Господ Исус Христос. Има нещо, което е по-важно от трупане на материални богатства, за да угоди човек на Бога и да остане завинаги жив пред Него: „Пригответе си кесии, които да не овехтяват, съкровище на небесата, което да се не изчерпя, където крадец не приближава, и което молец не поврежда; защото, дето е съкровището ви, там ще бъде и сърцето ви“ (Лук. 12:33). А сравняването на Боряна с пееща птичка може да се възприеме като намек за идването на Светия Дух, Който благославя този натежал и посивял от крамоли дом и го възнася над властта на злоба, алчност и сребролюбие. В образа на Боряна откриваме още темата за птиците, които се полагат жертва пред Бога от бедните – гълъба и гугутката, както Дева Мария и Йосиф Обручник въвеждат в Йерусалимския храм Исус Христос, когато станал на 40 дена, за да принесат в жертва според закона Господен две гургулици или две гълъбчета (Лук. 2:22-24). Боряна, освен алюзия за Светия Дух, тя е и жертвена птица - пристава на най-

малкия брат Павли, за да положи себе си и така да бъде възстановен мира и християнската любов в дома на Златил. Йордан Йовков вписва народното поверие за светостта на наглед незначимо птиче като гургулицата, според което който вдигне ръка върху него, той пренебрегва жертвената птица пред Бога, това е хула към самия Свети Дух, а това не се прощава, както е писано и в Евангелието: „И всекиму, който каже дума против Сина Човечески, ще бъде простено; а на оногова, който каже хула против Духа Светаго, няма да се прости“ (Лук. 12:10). В реплика на Едрю, приятел на Андрея, писателят влага житейски израз на казаното в Новия Завет: „Едно време, като бях авджия, минах през гората. Гледам на едно дърво две гургуричета, глупави, явруйчета. Нямам нужда, ами дигнах пушката и дан! – убих ги и двете! (Мълчи.) Отпосле две деца ми умряха... И все си мислех: не трябваше да ги убивам...“ Ето го отново мотивът за покаянието и смирението пред Оня, който въздава на всички справедливост за делата. За Йордан Йовков са типични подобни щрихи от народните поверия и вяра, които обогатяват отделния персонаж, а същевременно насища творбата с елемент на одухотвореност. Този похват, не по-малко често и открояващо се, е използван и от Елин Пелин, което е неизменна страна от изразителния художествен реализъм, разбира се, при всеки по своему, и при двамата писатели.

Йордан Йовков на свой ред в реалистичния си рисунок се стреми към една стилизираност при създаването на своите литературни образи, с която, въпреки мрачната социална действителност в България по онова време, въпреки човешките слабости на характера, въпреки лутанията сред греховни страсти, героят достига до смирение, до разкаяние в своето религиозно преживяване, за да постигне религиозен катарзис, в който се обръща за своето спасение към Бога и да се върне към християнските нравствени ценности. Сравнявайки Елин Пелин и Йордан Йовков, Тончо Жечев пише за Елин Пелин: „Всичко в неговата проза е класически просто, ясно, езически жизнерадостно. Може да се каже, че той е най-некнижният, безкнижен български писател. Никой не умее като него да скъси дистанцията между живот и литература, да те постави като че ли в непосредствен допир със самата действителност, със самите ъгловати явления във всичкото им многообразие и жизнена пълнота.

Не е така при Йордан Йовков. Дори може да се каже, че тъкмо противоположното е характерно за него. Но в своето творчество той е също така съвършен, както и Елин Пелин. Скандалът за литературната кражба, колкото и нелеп да е всъщност, не е случаен тъкмо за това, защото при Йордан Йовков винаги имаш чувство за вторична обработка и

вторично обработване на нещо вече познато, видено и чуто, почетено или разказано... С новелистичното изкуство на Йордан Йовков нашата литература получи висока художествена форма, право на битие в най-високите сфери на духа... Още у Стоян Михайловски и Пенчо Славейков става дума за едно акцентирано предимно върху моралната проблематика изкуство...“ Струва ни се, че изразът „... предимно върху моралната проблематика изкуство...“ е прекалено общ за тези писатели и е твърде отдалечен от религиозното творчество на Стоян Михайловски, както и от дълбоките религиозни преживявания на стария иконописец дядо Недко и на Гроздан от повестта „Жетварят“ и на Златил в пиесата „Боряна“ на Йордан Йовков. Напълно основателно е наблюдението на Тончо Жечев, че поетът Стоян Михайловски и белетристът Йордан Йовков могат и е добре да бъдат съизмервани в един бъдещ сравнителен анализ, и то по специфичните особености на религиозните измерения и особеностите на това как се вписва религията и религиозната нравственост в произведенията на двамата автори. Редно е да припомним извода, който прави Димо Пенков в изследването си, посветено на религиозните аспекти в поезията на Стоян Михайловски: „Стоян Михайловски е единственият поет в българската литература, създал цялостно религиозно творчество.“ Йордан Йовков пък е писател, който ни разказва как християнската вяра и християнските нравствени ценности обновяват както личността, така и цялата общност и изпълват хората с оптимизъм и с благодарност към Бога. При Йордан Йовков религията присъства по-скоро като опора и откровена мотивация за живот на неговите герои. Християнската вяра в творчеството на Йордан Йовков предопределя и моделира моралния облик на героите, тя обособява поведението, начина на общуване, отношението на човек към човека, християнската вяра като изначална сила извайва пластически както човешката, така и пейзажната действителност, отношението на човека към човека до себе си, но и към човечеството, любовта към парчето своя нива хранилница, но и изобщо към земята като творение на Бога. Йордан Йовков е писател на оня, който носи и преживява Бога у себе си, както и цялата природа като Божие творение и носи съзнание, че трудът му е благодатен дар от Небесния Създател. Всичко това съставлява онова свято триединство, за което пише Иван Сарандев: „В своята проза и драми, той предложи свой нравствен и естетически модел за човешко поведение, за социални взаимоотношения, които съчетаваха в едно проверените през вековете морални и естетически максими, за да ги издигне до скрижалите на една житейска философия, съобразена с промените, настъпили в България след войните. Тази мирогледна доктрина писателят изгражда върху три

начала – човека, труда и природата. Йовков е убеден, че нарушаването на това триединство ще изправи обществото пред трагически изпитания.“

Като извод може да изведем тезата, че когато търсим измеренията на песимизма и оптимизма в творчеството на Елин Пелин, откриваме също амбивалентното отношение на писателя. В неговите повести и в някои от разказите му песимизмът има последната дума, но в сборника му „Под манастирската лоза“ тържествува безспорно оптимизмът. В основата на този оптимизъм е християнската вяра и произтичащите от нея етични ценности. Посланието на Елин Пелин чрез този уникален наративен цикъл в нашата литература е, че вярата е истинският източник на жизнестойчивост и оптимизъм. Необикновената атмосфера, с която са изпълнени разказите в него, носи внушението, че над цялата земя прониква всевиждащото око на Бога и справедливият за всички Божи съд, което е в духа на изпятото от псалмопевеца: „Очите на Господа са обърнати към праведниците, и ушите Му – към техните вопли“ (Пс. 33:16). Песимизмът, характерен за повестите на Елин Пелин, е всъщност косвен указател към оптимистичното начало в живота. Ако песимизмът е посоката за всички, дръзнали да живеят без Бога, тоест посоката на човешка и нравствена деградация, то оптимизмът е обратната страна – по вертикала, към християнската вяра и към Бога, към Небесния Творец на всички блага. В този смисъл и Елин Пелин, и Йордан Йовков са писатели, апологети на оптимистичното начало, апологети на християнската вяра и на прославящите я нравствени ценности.

Елин Пелин и Йордан Йовков не са църковни писатели, но като творци, надарени с необикновена чувствителност, всеки от тях изобразява, според своята индивидуалност, религиозната нравственост на цели поколения българи, носители на характери и добродетели, които отдавна са притихнали в безвъзвратното минало. Изследването, което проведохме, ни убеждава, че в тяхната характерология се съхранява безусловно православната Христова вяра. Още през първите десетилетия на 20 век, когато работят двамата писатели, сред обществото е провокиран нездрав интерес към ереста на богомилството и към други източни езотерични учения, изобличени и отхвърлени своевременно от Българската православна църква. Неколцина писатели обаче през споменатия период се опитват под булото на евтин патриотизъм или от нездрав интерес да насочат погледите отново към тези ереси и учения, които никога не са намирали благодатна почва у нас и са далече от традиционната българска православна вяра. Техните писания, общо взето, нямат висока художествена стойност и не се докосват както до същността на българската религиозност така и до свързаните с нея нравствени

ценности. На тези, които се опитват да популяризират и да провокират интерес към тези чужди на българина учения, ще посочим за пример творчеството на нашите литературни класици Елин Пелин и Йордан Йовков, които изобразяват с убедителен художествен реализъм както бита, така и душевността на нашите предци, като неподражаеми изобразители на българщината остават завинаги свързани с Боговдъхновеното учение на православното християнство.

5. Заключение

В заключение нека да се върнем отново към студията на архимандрит проф. Евтимий Сапунджиев “Отрицатели на религията ли са българските поети и писатели?“, за да изразим своята съпричастност към нея и да отговорим на свой ред категорично, че Елин Пелин и Йордан Йовков не само, че не отричат християнската религия и произтичащите от нея нравствени ценности, но чрез своето художествено творчество те утвърждават християнската вяра. Не би било пресилено да бъдат определени като писатели апологети на изконната за нашия народ източноправославна вяра и християнски морални ценности.

Разбира се, тяхната апология се изразява не в конкретна дидактичност, с публицистичен патос, с директна назидателност или под формата на литературен синкретизъм. Напротив, двамата писатели са надарени с тънка чувствителност като художници на словото по отношение на фабулирането, логическата последователност при разгръщането на сюжета и действието, композиционното единство и изграждането на отделните характери. В цялата тази обединена цялост християнската вяра и морални са неизменна и съществена част от колорита на техните произведения. Християнската вяра е вписана в самите характери на литературните им герои, в психологическия им профил, сред най-дълбоките пластове на тяхната душевност. Всъщност най-изразителните щрихи в творчеството им това са щрихите на християнската вяра и етични ценности на някогашните български селяни – наши предци и съвременници на двамата писатели. Естествено, всеки от тях има своя индивидуална физиономия като творец, свое светоусещане, своя чувствителност, почерк, чувство за хумор, своя индивидуален сърдечен поглед в душата на българина. Очевидно е, че по онова време симпатиите на нашата Църква са към Йордан Йовков. Негови герои, макар и достигащи до конфликт с църковната институция и дори до открито богохулство в своето отчаяние, какъвто е случаят със стария зограф дядо Недко и с Гроздан от повестта „Жетварят“, в един момент достигат до смирение, осъзнават своята тежка греховност, достигат до истинско религиозно преживяване, издигайки душата си в търсене н Божието низхождение, което се изразява чрез една неочаквана инвенция, чрез голяма творческа реализация на самия дядо Недко, създавайки една необикновена икона – Самия Господ Иисус Христос, изправен сред зрели жита. Нека да обърнем внимание, че дядо Недко е закъснял представител на старата зографска школовка, на възрожденското християнско изкуство, а не на модерния артистизъм, възникващ на границата между 19 и 20 век. Тъкмо този

талантлив и скромен човек се проявява като провокатор и бунтар срещу Църквата, отчаян от несполуките в своя личен живот. Този контраст между възрожденските религиозни традиции и бунтарството на човек, стъпил с единия крак във времето на модерността е драматичен, това е гранична историческа ситуация, в която надмощие взема християнската вяра. Дядо Недко, както и Гроздан, а също и неговия враг чорбаджи Вълчан се връщат обратно към вярата, с други думи, към двете първи заповеди на Господ Исус Христос да възлюбиш Господа твоя Бог и ближния си (Марк 12:30-31), като се прекланяш и уповаваш на Божията сила и могъщество. Променящата се посока на живота и новите обществено-икономически тенденции не са противоречие и в конфронтация с християнската вяра и християнските нравствени ценности. Затова това преодоляването на съмнението във вярата, достигащо до богохулство, и връщането обратно към обществото като пазител на тази християнска вяра като дълбок душевен поврат, който извисява към Бога, попада на и на архимандрит проф. Евтимий Сапунджиев, и на протопрезвитер проф. Стефан Цанков. Елин Пелин също е съвременник на тази гранична историческа ситуация между архаичното общество, в което религиозната вяра, братската любов и задружност са водещи, и настъпващата модерност, пред която се изправя довчерашият представител на архаичното начало. Ала новото време се явява враждебно на архаичния род. Според Елин Пелин в тази гранична ситуация мнозинството се отдалечава от Бога, личността започва да се уповава единствено на себе си и на собствените си сили, докато достигне до пълна отчужденост и безпомощност. Това е началото на нравствената и физическата деградация на човека. В този пагубен процес, в който и земеделецът, и представителят на гражданската власт, и дори монахът, достигат своето падение и лудост, няма място за разкаяние и за връщане обратно към Бога. По този показател на граничната ситуация Елин Пелин и Йордан Йовков са на коренно различни позиции като личности и писатели, създавайки своите оригинални творби и характерни литературни образи. Това изследване върху творчеството на Елин Пелин и Йордан Йовков беше инспирирано от студията на проф. архимандрит Евтимий Сапунджиев „Отрицатели на религията ли са българските поети и писатели?“. В своята работа той изрежда имената на много творци, а на мнозина от тях прилага и цитати от техни произведения, за да докаже, че българските творци на словото не само че не отричат християнската вяра, а, напротив, тяхното творчество е в резонанс и в съзвучие с християнската вяра. В тази студия проф. архимандрит Евтимий Сапунджиев споменава Елин Пелин, а от Йордан Йовков използва дори пространни цитати като доказателство на своята теза. Стимулирани от студията на големия ни

апологет, ние се опитахме да разберем какво място имат християнската вяра и християнските нравствени ценности в творчеството на двамата ни големи писатели. Макар че за тях е писано немалко, се оказа, че богословската основа, от гледна точка на православното християнство, върху която поставихме тяхното творчество е необичаен и полезен изследователски ракурс, който представя неочаквано в по-различна светлина двамата писатели. В хода на работата се наложи да влезем в задочна полемика с литературни критици, които налагат свое атеистично разбиране в интерес на определена политическа конюнктура, което е например крайно изкривен прочит за истинския Елин Пелин. В своето проучване успяхме да проследим и да отразим движението на основните тенденции в литературните изследвания, направени от техни съвременници та до наши дни за двамата писатели. Надяваме се, че направеното от нас по темата ще бъде полезно за ученици, студенти, преподаватели и изследователи на нашите класици на словото Елин Пелин и Йордан Йовков. Нашата разработка, надяваме се, доказва колко полезни могат да бъдат и до какви интересни разкрития могат да доведат интерпретациите върху творчеството на наши големи писатели, поставени на християнска православна основа, ала преди всичко за това е необходима добра богословска подготовка. Освен това такива изследвания е редно да се правят от вярващи хора с достатъчно богат религиозен опит.

Надяваме се, че в нашия дисертационен труд се предлага нов ракурс към творчеството на Елин Пелин и Йордан Йовков. Този ракурс има богословска основа и е свързан със словото от Свещеното Писание. Неговият първоизточник е идеята на проф. архимандрит Евтимий Сапунджиев, че голяма част от българските писатели не само, че не са отрицатели на религията, напротив, те се оказват ценни апологети на вярата чрез своето творчество. Оказва се, че майсторството в реалистичното пресъздаване на българския характер в произведенията на Елин Пелин и Йордан Йовков се дължи до голяма степен на умелото проникновено изобразяване от страна на двамата писатели, всеки според своя специфичен натюрел, на характерните особености на българската религиозна душевност от края на XIX и през първите десетилетия на XX век. Несъмнено ще бъдат от полза и други подобни изследвания, поставяни на богословска основа, върху творчеството и на наши поети и писатели. Според реалистичното творчество на двамата писатели, което анализирахме, християнската вяра и свързаната с нея нравственост е неизменна част от характера на българския народ. Посланието на Елин Пелин и на Йордан Йовков е недвусмислено: изгуби ли човек вяра и упование в |Бога, той преживява нравствено падение, достигащо до пълна деградация на личността. Ала надежда има за всекиго. Тя

преминава през смирение, разкаяние, религиозно преживяване, което обогатява религиозния опит, а чрез него човек намира отново пътя към вярата и Бога. По отношение на това послание двамата класици на българската литература се допълват взаимно. В нашата дисертация се потвърждава тезата на проф. архимандрит Евтимий Сапунджиев, че те не само че не са отрицатели, но чрез своя колоритен свят от сюжети и литературни характери са несъмнено изразителни апологети на православната вяра.

6. Основни приносни моменти в дисертацията:

6.1 За първи път е осъществен богословски анализ на християнските послания и моралните ценности в избрани произведения на Йордан Йовков и Елин Пелин. Установяваме, че православната вяра и християнските ценности са в основата на тяхното творчество. Те са отправна точка, стимул и критерий и логични мотиви за техните литературни герои и характери, неизменен тон и щрих в портретната характеристика както на техните индивидуални художествени образи, така и на цялото общество.

Опровергаваме една невярна представа, наложена през годините на атеистичната власт, пък и през по-късните десетилетия, литературната критика внушаваше недвусмислено, че Елин Пелин и Йордан Йовков не са вярващи.

6.2 Полемичният подход в нашата дисертация от позиция на православната апологетика към идеологическите посегателства на атеистични критици има също полезен приносен характер.

6.3 Многобройните библейски цитати са доказателство, че произведенията на Елин Пелин и Йордан Йовков са в съзвучие и в духа на боговдъхновеното слово.

6.4 Опровергаваме опитите творчеството на Йордан Йовков да бъде свързано с идеите на пантеизма, който води единствено към атеизъм.

6.5 Разграничаваме категорично творчеството на Елин Пелин и Йордан Йовков от увлеченията на техни съвременни писатели, какъвто е Николай Райнов, по лъжеучението на богомилството и по други езотерични течения.

6.6 Разглеждаме учебникарското творчество на Елин Пелин, и известните му произведения за възрастни, какъвто е например сборникът „Под манастирската лоза“, като единна, логически обоснована цялост, която представя пълно и най-добре писателя по нашата тема.

6.7 Попаднахме на редица архивни материали в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, в научния архив на БАН, в Централния държавен архив, в библиотеката на Рилския манастир, някои от които са неизвестни или забравени, но позоваването на тях се оказва полезно и плодотворно, с безспорно приносно значение.

7. Публикации по темата

Бонов, Й. „Духовно-нравствени ценности и образи в сборника „Под манастирската лоза“ от Елин Пелин“. Мисъл, слово, текст, Пловдивско университетско издателство „Паисий Хилендарски“, том 15 (21) нова серия 2024. Сборникът е публикуван в Български портал за отворена наука.

ISSN 2815-2816.

Бонов, Й. „Серафим, главният герой на едноименния разказ на Йордан Йовков, като проекция на Сина човешки“. Библиотека, София, година XXX, № 1, 2023.

ISSN 0861-847X.

Бонов, Й. „Християнската вяра и ценности в творчеството на Йордан Йовков и Елин Пелин“. Богословска мисъл, ап. XXVI, n. 2/2021.

ISSN 1310-7909.